

Р.Х. Душанов, илмий консультант *Ф.Б. Шоумаров*
Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси
Тошкент, Ўзбекистон
Islom030692@mail.ru

ҲАРБИЙЛАШГАН ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ЎҚИТУВЧИНИНГ ПСИХОЛОГИК ВА ПЕДАГОГИК КОМПЕТЕНТЛИГИНИ ОШИРИШ

Аннотация. Мақолада ҳарбийлашган олий таълим тизимида ўқитувчининг психологик ва педагогик компетентлигини оширишнинг ўзига хос сифатлари ва уни ривожлантириш омилларига оид фикр-мулоҳазалар билдирилган.

Таянч тушунчалар: психологик ва педагогик компетентлик, педагогик эрудиция, мақсадга интилиш, амалий фикрлаш, педагогик-психологик такт, касбий кузатувчанлик, коммуникативлик, психологик-педагогик рефлексия.

Р.Х. Душанов, научный консультант *Г.Б. Шумаров*
Академия Министерства внутренних дел Республики Узбекистан
Ташкент, Узбекистан
Islom030692@mail.ru

ПОВЫШЕНИЕ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПЕДАГОГОВ В СИСТЕМЕ ВОЕННОГО ВУЗА

Аннотация. В данной статье были изложены мнения и взгляды в целях повышения специфических качеств и факторов влияющих на развития психолого-педагогической компетентности преподавателя в выше – военизированной учебной системе.

Ключевые слова: психолого-педагогическая компетентность, педагогическая эрудиция, мыслить ирроционально, педагогическо-психологический такт, профессиональная наблюдательность, коммуникативность, педагогическо-психологическая рефлексия.

Маълумки, таълим-тарбия масаласи инсоният тараққиётида ҳаёт мамот масаласи сифатида қаралиб келинган. Хавфсизлик масаласи ҳам таълим-тарбияга боғлиқ. Шу боис дунё мамлакатлари бу масалага миллий масала сифатида қараб келмоқда. Таълим-тарбия бу-онг маҳсули, лекин айни вақтда онг даражаси ва унинг ривожини ҳам белгилайдиган омилдир. Бинобарин, таълим-тарбия тизимини ўзгартирмасдан туриб онгни ўзгартириб бўлмайди. Онгни, тафаккурни ўзгартирмасдан туриб, кўзлаган олий мақсад-озод ва обод жамиятни барпо этиб бўлмайди. Мамлакатимизда мустақиллик боис таълим-тарбия масаласи давлат сиёсати даражасига кўтарилди. Таълимнинг миллий модели яратилди.

Таълим тизимини тубдан ислоҳ этиш одамларимизнинг онгу тафаккури ва дунёқарашини ўзгартириш, уларнинг сиёсий ва фуқаролик фаоллигини, ўз келажагига бўлган ишончини оширишнинг энг муҳим омили ва мустаҳкам асосига айланди, десак, ҳеч қандай муболаға бўлмайди. Бизнинг янги авлодимиз, билимли, ўтмишнинг ҳар қандай иллатларидан озод бўлган ёшларимиз бугунги кунда мамлакатимизни демократлаштириш ва либерал-лаштириш, уни янгилаш ва ишончли тарзда равақ топтиришнинг ҳал қилувчи ҳаракатлантирувчи кучига айланиб бормоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 16 февралдаги «Олий таълимдан кейинги таълим тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида»ги ПФ-4958-сон фармони ҳам фикримизнинг яққол далилидир.

Бугунги кунда таълим тизимини ривожлантириш, касбий фаолиятга тайёрлаш ишлари самарадорлигини оширишнинг психологик омилларига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Мазкур мураккаб ва муҳим вазифаларни амалга ошириш, педагог кадрларнинг касбий маҳорати, таълим олувчилар жамоасини бошқариш ва уларга психологик таъсир кўрсата олиш қобилиятига боғлиқ. Чунки «... педагог ва профессор – ўқитувчилар таркибининг профессионал даражаси, уларнинг махсус билимларидир. Бу борада таълим олиш, маънавий-маърифий камолот масалалари ва ҳақиқий қадриятларни шакллантириш жараёнларига фаол кўмак берадиган муҳитни яратиш зарур» [6].

Шу маънода, мутахассиснинг психологик компетентлиги шахснинг ўзига хос индивидуал-психологик тузилмаси бўлиб, у «инсон-инсон» тизимидаги касбий фаолият самарадорлигини таъминлайди. У когнитив (билиш) ва амалий таркибий қисмлар, психологик билимлар, касбий тафаккур, шахслараро алоқа ўрнатиш ва психологик таъсир кўрсатиш учун зарур бўлган амалий кўникма ҳамда малакалардан ташкил топган. Амалий психология луғатида компетентлик «чуқур билимга асосланганлик ва шахслараро муносабат тизимида атрофдаги инсонлар билан самарали муносабатда бўлиш қобилияти» [4] - деб таърифланади.

Педагогик фаолиятни муваффақиятли амалга ошириш учун ўқитувчида рефлексивлик, коммуниктивлик ва ҳамкорлик қилиш каби шахсий сифатлар муҳим ва зарурдир [5]. Бир қатор олимлар [1, 2, 3, 8] ўқитувчининг энг муҳим касбий психологик сифатлари рўйхатини педагогик эрудиция, мақсадга интилиш, амалий фикрлаш, педагогик-психологик такт, касбий кузатувчанлик, тинглай билиш қобилияти, турли ностандарт вазиятларда тўғри қарор қабул қила олиш, психологик башорат қилиш ва психологик-педагогик рефлексия каби билан тўлдиради. Ўқитувчининг мазкур сифатлари унда педагогик фаолиятга нисбатан психологик ва педагогик компетентликка эга бўлиш билан бирга уйғун ҳолда намоён бўлади.

Психологик ва педагогик компетентликнинг таркибий қисмлари бир-бири билан узвий боғланган бўлиб, ички (субъектив) ва ташқи (объектив) тузилма-ларининг яхлит тизимини ташкил этади. Ўқитувчининг психологик ва педагогик компетентлиги:

- ҳар бир таълим олувчининг индивидуал-психологик хусусиятлари, темпераменти, қобилияти, характериға хос кучли ва кучсиз томонлари, тарбияланганлик даражаси, фаолиятдаги ютуқ ва камчиликлари ҳақида маълумотга эга бўлиши;

- жамоадаги ижтимоий-психологик муҳитни яхши билиши, таълим олувчи ва таълим берувчи муносабатларининг психологик хусусиятлари тўғрисида билимларга эга бўлиши;

- таълим беришнинг энг қулай ва замонавий методларидан хабардор бўлиш, улардан самарали фойдалана олиш, таълим жараёнига янги инновацион технологияларини тадбиқ этиш борасида малакага эга бўлиш, ўз фаолиятининг кучли ва заиф томонларини психологик таҳлил қилиш, ўз фаолияти сифати ва самарадорлигини ошириш, ўзини-ўзи назорат қилиш, касбий билимларини ошириш ҳамда ўз устида ишлашнинг энг қулай усулларини юқори даражада ўзлаштира олишни тақозо этади.

Ўқитувчининг психологик компетентлиги фақатгина унинг таълим олувчиларга муносабатидагина ифодаланиб қолмай, шахсий педагогик фаолиятини ташкил этишда ҳам яққол намоён бўлади. Ўз психологик хусусиятларини билмаслик тўғрисида, педагог ҳамкасблари тажрибасидан нусха кўчиради, уларга тақлид қила бошлайди. Шу маънода, таълим жараёнида ўқитувчининг психологик ва педагогик компетентлигини оширишда қуйидаги усуллардан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Жумладан;

- ўқитувчининг касбий маҳоратини такомиллаштириш, психик жараёнлари (касбий хотира, диққат, сезги, мантиқий тафаккур ва бошқ.)ни ривожлантириш,

касбий билим ва қобилиятлари ҳамда кўникмаларини шакллантириш, зўриқишлардан халос бўлишнинг психологик усулларини ўзлаштириш масаласида ижтимоий-психологик тренинглари ташкил этиш;

- касбий фаолиятга алоқадор масалалар (ўзлаштиришнинг сустиги, гуруҳдаги низоли вазиятлар)ни ҳамкорликда ҳал этиш мақсадида психологик вазиятларни таҳлил қилиш;

- педагогнинг касбий маҳоратини ошириш мақсадида “ёш педагоглар маҳоратини ошириш мактаби”да ўқиш;

- ўқитувчининг касбий фаолиятида ўз имкониятларини тўла намоён этиши учун муҳим бўлган шахсий сифатлар (ўзининг педагогик фаолиятини таҳлил қилиш, “ақлий тренинг”, ақлий хужум” каби кўникмалар)ни такомиллаштириш.

Психологик компетентнинг ривожланишида етакчи омиллардан бири биринчидан, педагогнинг мутахассис сифатида ўзини - ўзи шакллантириши бўлса, иккинчидан, шахс сифатида эса ўзини-ўзи англашидир. Ўқитувчининг психологик ва педагогик компетентлиги бир маромда эмас, балки бутун касбий фаолият жараёнида шаклланиб боради. Мазкур динамик жараёни мониторинг қилиш, уни адекват (мос) баҳолаш, ривожланишини ва ўқитувчи шахсининг тараққиётини башорат қилиш имконини беради. Ўқитувчининг шахсий-касбий сифатлари унинг психологик компетентлиги билан уйғунлашиб кетади. Педагогик фаолиятга тайёргарлик кўраётган ёшлар унинг ана шундай хусусиятларини билишлари лозим. Ўқитувчилик ихтисосининг бу хусусиятлари унинг профес-сиограммасида ифодаланади.

Ўқитувчининг касбий профес-сиограммаси қуйидагиларни ўз ифодасини топади:

- ўқитувчи шахсининг психологик хусусиятлари;
- ўқитувчининг психологик-педагогик тайёргарлигига қўйиладиган талаблар;
- махсус тайёргарликнинг ҳажми ва мазмуни;
- ихтисослигига оид услубий тайёргарликнинг мазмуни.

Ўз навбатида ўқитувчи шахсининг психологик компетентлари қуйидаги соҳаларда намоён бўлади. Жумладан; Ғоявий соҳада: илмий дунёқараш ва эътиқод; ижтимоий эҳтиёж ва ахлоқий заруриятларни чуқур тушуниш; ижтимоий ва фуқаролик бурчини англаш; ижтимоий-сиёсий фаоллик. Педагогик касби соҳасида: таълим олувчиларни севиш ва улар билан ишлашга бўлган мотивация, педагогик фаолиятига бўлган қизиқиш; руҳий-педагогик зийраклик ва қузатувчанлик, педагогик такт, педагогик тасаввур; ташкилотчилик қобилияти; ҳаққонийлик; самимийлик; талабчанлик; қатъийлик ва мақсадга интилиш; вазминлик; ўзини тута билиш; касбий лаёқатлилик. Когнитив (билиш) соҳасига эса кенг илмий савия, маънавий эҳтиёж ва қизиқиш, интеллектуал қизиқиш, янгиликни ҳис қила билиш; педагогик маълумотни оширишга интилиш киради.

Педагогик фаолиятнинг самарали бўлиши учун ўқитувчида қобилиятнинг қуйидаги турлари мавжуд бўлмоғи лозим:

- Билиш қобилияти;
- Ўқув материалларини тушунтира олиш қобилияти;
- Қузатувчанлик қобилияти;
- Нутқ қобилияти;
- Ташкилотчилик қобилияти;
- Обрў орттира олиш қобилияти;
- Тўғри муомала қила олиш қобилияти;
- Келажакни кўра билиш қобилияти;
- Диққатни тақсимлай олиш қобилияти.

Шу маънода ўқитувчининг психологик ва педагогик компетентлигини шакллантириш мақсадида турли психодиагностик усуллардан фойдаланиш лозим. Психодиагностик маълумотлардан олинган натижаларга кўра ўқитувчи ўзининг касбий фаолият талабларига қандай мослашиб бораётганлигини англаши ва шунга мувофиқ

тарзда ўзининг педагогик қобилиятини янада ошириши зарур. Ўқитувчининг обрў эътибори аввало ўз касбига бўлган садоқатида намоён бўлади. Шундагина ўқитувчи ўз амалий фаолияти билан таълим олувчиларга ибрат бўла олади ҳамда уларни ўзига нисбатан ишонч уйғотади. Бу фазилатлар ёшларнинг таълим-тарбияси, касбий тайёргарлигида муҳим омил ҳисобланади. Зеро, Ватан тақдирига дахлдорлик туйғусини уйғотиш, Ватанни саждагоҳ каби ардоқлаш, ён атрофга дахлдорлик ҳисси билан яшашга ўргатиш ҳар бир ўқитувчининг муқаддас бурчидир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. *Авлиякулов Н.Х.* Замонавий ўқитиш технологияси. Тошкент. 2001й. 66 б.
2. *Азизхужаева Н.Н.* Педагогик технология ва педагогик маҳорат. ТошДПУ босмаҳонаси. Тошкент 2003. 36 б.
3. *Давлетшин М.Г.* Национальная программа подготовки кадров и основные задачи психологической науки. Т., 1998. С. 3-7.
4. *Карпенко Л.В.* Психология. Словарь. М., 2004.
5. *Лукьянов Н. И.* Как подготовить профессионального педагога. М. 2012. С.17.
6. *Мирзиёев Ш.М.* Танқидий таҳлил, катъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қоидаси бўлиши керак. Т., 2017. 45 – б.

N. Mullabayeva, Sh. Mirabdullayeva
NamMTI
Namangan, O`zbekistan
r.rashidov84@mail.ru

MAKTAB TA`LIMIGA MOSLASHISHNING SHAXSGA XOS INDIVIDUAL XUSUSIYATLARGA BOG`LIQLIGI

Аннотасија. *Tizimli mashg'ulotlar bolaning bilim darajasini oshiradi. Bola aqliy jarayonlarni rivojlantirar ekan, uning hissiy va xatti-harakat xususiyatlari o'zgaradi. Ushbu maqola bolalarni o'qitishda ilg'or psixologik va pedagogik texnologiyalardan foydalanish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

Калит со`злар: *psixologiya, pedagogika, idrok, xotira, tfakkur.*

Respublikamiz ta`lim tizimida shaxs va uning huquqlari har tomonlama kafolatlangan bo`lib, mazkur jihatlar “Ta`lim to`g`risda”gi qonun va “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”da ham e`tirof etilgan. Shu jumladan, aytishimiz mumkinki, har bir pedagog o`z kasbining ustasi bo`lish bilan birga, bolalarning ruhiyati borasida ham chuqur bilimga ega bo`lishi zarur hisoblanadi. Boshlang`ich sinf o`quvchilarining maktab ta`limiga moslashishini ta`minlanishi va ularning o`quv-bilish faoliyatiga munosib jalb qilish maqsadida mazkur yoshdagi o`quvchilarning psixologik xususiyatlari: xotira va hayol; tafakkur va nutq; diqqat; iroda; his-tuyg`ulari va qiziqishlari; maktab o`qituvchilari tomonidan yaxshi o`zlashtirilishi lozim. Kichik maktab yoshidagi o`quvchilar boshlang`ich sinf o`quvchilari hisoblanib, ularning psixologik xususiyatlarini tahlil etish orqali turli didaktik va metodik topshiriqlarning darajasini oldindan belgilanishi mumkin.

Mazkur yoshdagi bolalarda hayot va faoliyat masalasida muhim o`zgarishlar yuz beradi. Shu sabab, ularning psixikasida ham sezilarli darajada o`zgarishlar yuz beradi. Bolaning maktabga kirib o`qiy boshlashi uning hayotida burilish bo`lganining asosiy belgisidir. Shu vaqtdan boshlab, bolaning asosiy faoliyati o`qish hisoblanadi. O`qish